

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 391.7(477.8) "9/12"

Альона ВАМУШ

СКРОНЕВІ ПРИКРАСИ ЖІНОЧОГО ГОЛОВНОГО УБОРУ ДАВНЬОРУСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРИКАРПАТТЯ

В епоху Середньовіччя традиційний костюм багатьох народів доповнювали металеві прикраси. В убранні давньоруської жінки прикраси становили необхідну принадлежність. З писемних джерел відомо, що вони були ознакою багатства і знатності. У бідних людей прикраси були найпростішими, литі, пластинчасті та з дроту. У заможніх прошарків населення і знаті – тонкі і дорогоцінні, іншим словом, ювелірні. Давньоруські прикраси жіночого головного убору Прикарпаття за набором і текстурою знаходять повні аналогії серед матеріалів городищ та поселень з інших суміжних територій середньовічної Русі.

Ключові слова: прикраси, скроневі кільця, колти, кільця-змійки, сережки-підвіски, сережки “кіївського типу”.

Алена ВАМУШ

ВИСОЧНЫЕ УКРАШЕНИЯ ЖЕНСКОГО ГОЛОВНОГО УБОРА ДРЕВНЕРУССКОГО НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНСКОГО ПРИКАРПАТЬЯ

В эпоху Средневековья традиционный костюм многих народов дополняли украшения из металла. В наряде древнерусской женщины украшения были необходимой принадлежностью. С письменных источников известно, что они были отличительной чертой благосостояния и знатности. У бедных людей украшения были простыми, литые, из пластин и проволоки. У состоятельного слоя населения и знати – тонкие и драгоценные, другими словами, ювелирные. Древнерусские украшения женского головного убора Прикарпаття за набором и текстурой находят полные аналогии среди материалов городищ и поселений с других смежных территорий средневековой Руси.

Ключевые слова: украшения, височные кольца, колты, кольца-змейки, сережки-подвески “киевского типа”.

Alyona VAMUSH

TEMPLE ADORNMENTS OF FEMALE HEADDRESS OF ANCIENT RUS POPULATION OF UKRAINIAN PRYKARPATTIA

In the Middle Ages traditional costume of many nations was supplemented with metal adornments. In Ancient Rus female apparel adornments were requisite. As is well known from written sources, they were a sign of wealth and nobility. Ordinary people wore the simplest adornments, cast, lamellar and wire. Wealthy people and nobility wore thin and precious, in other words, jewelry.

Old Russian adornments of female headdress of Prykarpattia by the set and texture are full of analogies among the materials of settlements with other neighbouring areas of medieval Rus.

Metal adornments of female headdress of Prykarpattia were component of ancient costumes. They are characterized by the richness and artistic forms, skill of manufacturing and multiplicity of functions. Their production and existence present trends that indirectly indicate the duration of their development among the Slavs, they developed, evolved on the basis of Proto-Slavic traditions.

In the Old Russian time hat was the most important part of the costume, especially among the rich women. However, it isn't enough known how it looked like and how it was worn. In the archaeological monuments of X-XIII centuries hats issue mainly from graves and treasures. No category of archaeological finds has such a significant difference in value as adornments. Among the Ancient Rus population were present copper, bronze, silver, and occasionally tin and lead adornment.

The main components of adornments complex, which was an integral part of the national female suit of XIX - early XX century were formed in the main features of the Ancient Rus period. The information about adornments of this period will be the focus of our attention. The part of headdress adornments were different: temple (temple rings of different shapes, colts, pendants) and ochillya adornments (cauls (nachilnyky), tiaras, plates, corunas, etc.). In this article we will discuss only the temple adornments of female headdress of given region.

Keywords: *adornments, temple rings, colts, coil rings, pendants, earrings of "Kiev type."*

У давньоруський час головний убір вважали найважливішою частиною костюма, особливо у багатих жінок. Проте, як він виглядав, як його носили, відомо досить мало. Головні убори в пам'ятках археології Х–ХІІІ ст. походять переважно з поховань і скарбів. Жодна категорія археологічних знахідок не має такої значної різниці у вартості, як ювелірні вироби. Серед основної маси давньоруського населення побутували мідні, бронзові, срібні та зрідка олов'яні і свинцеві прикраси. Основні компоненти комплексу прикрас, що був невіддільною частиною народного жіночого костюма XIX – початку ХХ ст., формувались в основних рисах у давньоруський період. Саме відомості про прикраси цієї епохи будуть в центрі нашої уваги. Складовою частиною головного убору були різні скроневі прикраси (скроневі кільця різної форми, колти, підвіски) та прикраси очілля (чільця (начільники), діадеми, пластини, корунита ін.). У пропонованій статті мова йтиме лише про скроневі прикраси жіночого головного убору даного регіону.

Над проблемою працювали: Б. Тимощук [41-43], Я. Пастернак [18-22], В. Петегирич [23], С. Пивоваров [24-27], І. Возний [2,3],

Ю. Мисько [15,16], Б. Томенчук [44]. В їхніх працях досліджено матеріальну культуру, господарство та побут населення Прикарпаття періоду Київської Русі на ґрунті розкопок даного регіону, відкрито різноманітний речовий матеріал, подано опис основних знахідок предметів ювелірного мистецтва. Проте не було зроблено аналізу та порівняння з центрами давньоруської держави. Тому метою даної статті є аналіз, порівняння, визначення, класифікація металевих прикрас головного убору в давньоруський період. Особливу увагу зосереджено на результатах археологічних досліджень кінця XIX–XX ст.

Різні форми скроневих прикрас були у вжитку ще в давнину. У середньовіччі вони побутували у Візантії та Західній Європі. У VIII–IX ст. у західних слов'ян ці прикраси були дуже популярними і вважаються їхніми специфічними оздобами. На східнослов'янських землях звичай носити скроневі кільця особливо пишного розквіту досяг у XI–XII ст. Дотримувалися його і селянки, і жительки міст.

Скроневими кільцями називаються прикраси жіночого головного убору, які прикріплювались коло скронь. У сучасних публікаціях немає єдиного терміну для позначення цієї групи оздоб. Більшість науковців називає їх “скроневими кільцями”, часто використовують також термін “сережки”. Скроневі прикраси з трьох бусинок називають ще кільцями “кіївського типу”, “кіївськими сережками”, “сережками-підвісками” [35, с. 572; 6, с. 2; 8, с. 5].

В українській науковій літературі XIX – першої половини ХХ ст. використовували термін “ковтки” [7, с. 4; 8, с. 2; 22, с. 61]. Під такою назвою ці прикраси обліковані у старих інвентарних книгах ЛІМ (Львівського історичного музею). Етимологічний словник виводить цей термін із праслов'янського “Къ! tati” “ворушити”, “хитати”, “штовхати” [10, с. 312]. Слово “ковток” у словнику Б. Грінченка пояснюється як “сережки” [4, с. 262]. У сучасних українських словниках цього слова вже немає, або ж воно подається як діалектне. Археологи вилучили його з наукового обігу. У новітній науковій літературі дещо відмінна назва “колт” закріпилася лише за скроневими прикрасами торбинкового типу.

Іконографічні та археологічні джерела засвідчують, що скроневі прикраси носили у різний спосіб, по одній або по кілька пар відразу з обох боків голови, їх прикріплювали до головного убору за допомогою стрічки чи шкіряного ремінця, і вони звисали вниз поза або перед вухом [5, с. 61; 12, с. 53; 19 с. 16]; вплітали у волосся у вигляді ланцюжка, нашивали на чільце [13, с. 19; 37, с. 100; 48, с. 546]. Нерідко

такі низки кілець звисали до самих пліч. Можливо, їх одягали поверх убрusa, як це зображенено на фресках XIII ст. у Болгарії [12, с. 53]. Не виключено, що в деяких випадках їх носили і в мочках вух [13, с. 19]. Як вважають деякі науковці, їх носили, прикріплюючи до головного убору на низках із колодочок [33, с. 316]. Інші стверджують, що їх підвішували на спеціальних шнурах [38, с. 14]. Інколи скроневі кільця в мочці вуха як сережки. Із зникненням цього типу прикрас в XIV–XV ст. в уборі представниць привілейованого стану з'являються колти з полями, які кріпилися до головного убору (аналогічно кільцям) на ремінцях, ланцюжках і рясках (ланцюжок з колодочок) [31, с. 166].

В X–XIII ст. скроневі кільця були одним із найрозповсюдженіших та найулюбленіших на Русі жіночих прикрас, які веселили представниць всіх прошарків давньоруського суспільства. Археологи вважають їх етнічно-визначною ознакою. У кожного східнослов'янського племені, що увійшло до складу Київської держави, був свій особливий тип скроневих кілець, несхожий на такі ж прикраси сусідів. В давньоруських сільських могильниках зустрічається кілька типів скроневих кілець, причому найбільше поширення окремих типів обмежувалось, як правило, певною територією. В області розселення сіверян були поширені так звані спіральні кільця – вигнуті з дроту у вигляді округлої спіралі. На Правобережжі України переважали перспективні скроневі кільця, зігнуті з дроту в півтора оборота або з відігнутим назад по окружності довгим кінцем.

Основна маса скроневих кілець – це прості перспективні кільця з роз'єднаними кінцями; кінцями, що заходять один за один; есоподібні та загнутокінцеві півтораоборотні. Вони як поодиноко, так і цілими зв'язками знайдені на землях регіону.

Як зазначив Б. Тимощук, давньоруські пам'ятки XI–XII ст. генетично зв'язані зі слов'янськими пам'ятками більш раннього часу. Найпоказовішими в цьому відношенні є жіночі прикраси, які протягом довгого часу майже не змінювалися. Так, наприклад, слов'янки Південно-Західної Русі носили мідні або срібні скроневі кільця, кінці яких заходили один за одним у півтора оборота. Ці прикраси часто зустрічаються в Чернівцях, Василеві, Онуті, Миткові та інших місцях [43, с. 76].

Ареал поширення таких кілець як срібних, так і бронзових, обмежується областю розселення племен південно-західної частини східного слов'янства. Вони трапляються в курганах X–XII ст. літописних волинян, древлян, дреговичів і полян, і є їхньою яскравою етнографічною особливістю [37, с. 93]. Подібні типи кілець як

поодиноко, так і цілими зв'язками знайдені тільки на Чернівеччині у Ленківцях, Василеві, Дарабанах, Горішніх Шерівцях, Миткові, Онуті, Перебиківцях, Чорнівці, Дністрівці, Борівцях, Кіцмані, Малятинцях [42, с. 64; 44, с. 217]. В численній кількості такі кільця представлені на поселеннях і в похованнях на території Галицької і Волинської земель та землях південних слов'ян Х–XII ст. [37, с. 100, 205]. У курганах трапляється до 16 екземплярів таких виробів при одному похованому [37, с. 100].

Окрему групу становлять неспаяні кільця, виготовлені з товстого дроту, один кінець яких розклепаний і завитий у вушко; серед них характерні кільця з есовидно загнутим кінцем (у вигляді латинської літери «S»). Цей вид знайдений також на Волині (Зимне, Новосілки, Теремне, Піддубці, Лище, Ставок, Старожуків, Пересипниця та інші); рідше трапляються вони на Галицькій землі (Пліснеськ, Звенигород, Валява та інші). Я. Пастернак зазначав, що це були есовидні заушниці, що носилися за вухом, нанизані на кусок шкіри [20, с. 62].

На території регіону зафіксовані знахідки скроневих кілець різних типів - від простих дротяних до складних багатобусинних. Виготовлені вони з міді, бронзи та срібла [43, с. 75, 98; 3, с. 102; 21, с. 230]. Очевидно, що всі ці кільця виконували захисну функцію. Форма деяких з них дозволяє глибше проникнути й зрозуміти первісний світогляд місцевого населення.

Під час розкопок могильників скроневі кільця, як правило, лежать ланцюжком або купкою зліва і справа коло голови покійника у різній кількості: від одного до шістнадцяти, нерідко кілька типів одночасно [37, с. 100; 45, с. 98]. Найчастіше вони зустрічаються у похованнях молодих жінок і дівчат. Починали їх носити з певного віку, тому у похованні маленьких дівчаток скроневі кільця покладені, звичайно, у ролі подарунка. Це переважно кілька кілець, нанизаних на одне [9, с. 13].

Знахідки металевих скроневих кілець в місцевих старожитностях зустрічаються досить часто. Вони були символами захисту від навколишнього зла, їх орнамент був наповнений магічною силою [34, с. 17]. Всі кільця являли собою коло, а це в первісному світосприйманні мало подвійний зміст: символ сонця і охорона від злих сил. Кругла форма скроневих кілець пов'язується як з солярною символікою, що повинна була сприяти родючості і гарному врожаю, так і з колом – універсальним оберегом від злих сил [27, с. 113].

Найчисельнішу категорію скроневих прикрас у давньоруських старожитностях Буковини становлять дротяні кільця, виготовлені із круглого в перерізі срібного чи бронзового дроту. Вони знайдені

у Василеві, Дністрівці, Чорнівці, Недобоївцях [26, с. 224, рис. 47]. Їх особливістю є те, що за формою вони нагадують спіраль. Кільце має, зазвичай, півтора оберта і повернутий в зворотний бік кінець, який часто розплесканий і оздоблений згорнутими у трубочку одним чи двома завитками. Такого типу скроневі прикраси фігурують в археологічних виданнях під різними назвами. Переважно їх називають кільцями із зворотним поворотом кінця, або ж іменують як перспективні півторазворотні загнутокінцеві із завитком-кілечком на одному з кінців.

Найбільше на землях краю знахідок скроневих кілець такого типу зафіковано на Чорнівському городищі (36 екземплярів), матеріали з якого надійно датуються першою половиною XIII ст. Тут вони знайдені як у поодиноких екземплярах у клітках, переважно по 1-3, так і в наборі з 12 штук у кліті №32 [3, с. 38]. Вивчення цих кілець з точки зору їх семантики привело до тлумачення таких виробів як зображені згорнутої в коло змії, що підсилювалося знахідками розпрямлених скроневих кілець («повзуча змія»). Особливо це помітно на кільцях із кінцем, закрученим у трубочку, яка імітує голову плазуна. Значно підсилюють це припущення знахідки в окремих клітках городища розпрямлених скроневих кілець у вигляді повзучої змії. І тому існують версії, називати такі скроневі прикраси кільцями-змійками [27, с. 115-116].

З огляду на велике значення образу змії як у язичницькій, так і в християнській традиції, ці скроневі кільця вважають прикрасами синкретичного змісту з язичницько-християнським алгоритичним наповненням. Зображення плазунів (zmій, вужів) були надзвичайно популярними у первісному мистецтві. Вони прикрашають керамічні та металеві вироби багатьох європейських народів і вважаються покровителями дому, провісниками дощу та охоронниками вологи. У слов'ян із зміями були пов'язані два річних свята: 14 вересня та 25 березня, які символізували сезонне “помиряння” та “оживання” природи. За етнографічними матеріалами, зміям приписувалися демонічні властивості, богатирська сила, знання лікувальних трав, багатство, жива вода та властивість змінювати образ. Крім того, вони були символами краси і здоров'я. З цього беруть початок звичаї використовувати частини тіла змії (голову, шкіру, язик) та її символічні зображення як захисні (від чар) та лікувальні (від різних недуг, лихоманки) амулети [27, с. 116].

Не заперечуючи поданого трактування, існують деякі зауваження, що образ змії, як хтонічної істоти, що перегукується з язичницьким

образом ящера – господаря нижнього підземно-підводного світу, не вписується у небесну символіку головного убору. І з цієї точки зору, можливо, більш логічніше наголосити на спіралеподібній формі кілець як відображені космічної солярної символіки. Сама спіраль – дуже давній мотив, що виник у міфології землеробських племен як зображення руху сонячного світила по небесному склепінню. Він також виражає кругообіг життя у природі. Носіння на скронях такого роду кілець могло означати у цьому контексті видимий денний рух сонця від його сходу до заходу [15, с. 234].

З темою сонця пов’язані і намистинні скроневі кільця. На території регіону виявлені як однотипні, так і багатотипні прикраси. На перших із солярною символікою (положення сонця в зеніті) можна пов’язати центральну намистину, яка додатково могла оздоблюватися круглою зернію в середній частині, як у двох срібних виробах з Цецинського скарбу [24, с. 179]. Але найбільше ця символіка проглядається у тринамистинних скроневих кільцах. На Чорнівському городищі знайдено 2 екземпляри подібних кілець так званого «київського типу» [3, с. 102, 104]. Це трибусинні кільця з гладкими пустотілами кульками, які розділяються перевитим дротом. Останні виготовлені із свинцево-олов’яного сплаву. Аналогічні знайдені в Ізяславлі [28, с. 32], на Болохівській землі [47, рис. 80-85], у Пскові та Новгороді і датуються XI - XIII ст. [39, с. 97]. Намистини таких кілець є ніби мініатюрним зображенням Сонця в його трьох денних фазах — схід, зеніт і захід. Прикраси такого типу могли кріпітися до нижньої частини головного убору над чолом по 8-12 штук, утворюючи своєрідний вінок на голові жінки [33, с. 573-574].

Серед прикрас городища виділяються ще два срібних трибусинніх кільця Центральна кулька – овальної форми, прикрашена посередині сканню зі срібного дроту. З двох боків від неї йде дрібна зернь у два ряди. Кінці бусини теж прикрашенні сканню З перевитого дроту. Бокові – круглі, покриті зернію, і відділяються від великої простою сканню (навитим срібним дротом). Діаметр кільця складає 5,5 см. Повних аналогій їм не виявлено [2, с. 163]. Кільця такого типу відомі серед хорвато-тиверських старожитностей X–XII ст., тільки там вони без зерні [13, с. 19]. Майже у всіх наукових публікаціях подібні прикраси розглядаються як своєрідні скроневі кільця [33, с. 337-338].

Значне поширення мали сережки так званого “київського типу” у вигляді дужки з трьома намистинами, прикрашеними зернію. Зрідка зустрічаються се-режки з однією біконічною намистиною на дужці.

Жінки племені жителів півночі, наприклад, носили витончений різновид кілець, що нагадує завиток або сплющену спіраль. Радимичам більше подобалися скроневі кільця, у яких від дужки розходилося сім променів, що закінчувалися краплевидними потовщеннями. До групи променевих відносяться два срібних п'ятипроменевих скроневих кільця з Маморниці, відлитих у кам'яній формі і знайдених у жіночому похованні [41, с. 179]. До кожного кільця з внутрішнього боку круглої дужки прикріплені фігурки 2 водоплавних птахів, між якими розміщені пірамідкою три кульки. Образ птаха у слов'янському фольклорі і прикладному мистецтві полісемантичний [16, с. 21]. Пташка символізувала тепло, світло, обіцяла врожай, багатство, віщувала гарне майбутнє, означала позитивне начало і була пов'язана з космогонічними легендами [14, с. 163]. В образах птахів уявлялися душі померлих і одночасно – це яскравий символ любовної і весільної лірики. Два птахи – уособлення шлюбної пари, тому вірогідно, що прикраси з Маморниці входили до весільного набору нареченої, який завжди ніс у собі велику кількість ритуальної символіки. Роль гуски як символу плодовитості в якості обрядової весільної страви зафіксована етнографами в багатьох народів, у тому числі й слов'янських. Є свідчення, що за часів давньої Русі обрядове значення мало лебедине м'ясо [14, с. 164]. З весільною обрядовістю пов'язане і зображення винограду, який, за народними повір'ями, символізував гарне, “солодке”, щасливе життя. Він також згадувався у народній поезії, коли з виноградом порівнювався наречений, а з ягідкою — наречена [16, с. 20]. У цих виробах, очевидно, простежується давня іndoєвропейська ідея про зв'язок неба та землі. Точних аналогій кільцю не знайдено. Разом із тим, подібні зображення можуть пояснюватися і з точки зору християнства, де птахи і виноград використовувалися як популярні символи Бога і Святого Духа [26, с. 228].

Прототипами для давньоруських трибусиних кілець слугували візантійські прикраси [11, с. 314]. Не виключено, що візантійські зразки мали іншу символіку, а на давньоруських землях отримали нове “звучання”. Із язичницьким світоглядом пов'язуються і срібні трибусинні кільця, центральна біконічна бусина яких, прикрашена конічними шипами (променеподібними відростками) [26, с. 226, рис. 48,1]. Це так звані „рогаті” прикраси, а вже дореволюційні дослідники назвали скроневими кільцями „половецького” типу, їх знахідки – характерна особливість жіночих поховань половецького і чорноклобуцького населення. Подібні прикраси виявлені на Буковині в складі Цецинського скарбу і в матеріалах Чорнівського городища [27,

с. 113]. В них знайдені відображення якісі первісні вірування кочового населення. Можливо, той факт, що в старожитностях кочівників зустрічається чимало рогоподібних підвісок, які виконували функцію амулетів-онгонів і були пов'язані з шаманськими культами духів [29, с. 172-173; 30, с. 124-125], впливнув на оздоблення таких прикрас. Знахідки такого роду прикрас, очевидно, свідчать про перебування в складі населення регіону вихідців із кочового середовища.

Значно рідше зустрічаються в описах і при розкопках курганів і скарбів дуті круглі колти – парні порожні золоті й срібні підвіски, які кріпилися ланцюжками або стрічками до головного убору, які найбільше подобались городянкам XI–XIII ст. Вони виготовлялись з різних металів, прикрашені перегородчастою емаллю, зернью. Оскільки знаходять колти головним чином при розкопках міських поселень, можна зробити висновок, що колти були прикрасами переважно міської і місцевої феодальної знаті. На початку XIII ст. з'являються колти з олов'яно-свинцевих сплавів, що імітують дорогі срібні і золоті, але з більш простим декором. Після ординського завоювання (XIII–XIV ст.) такі колти не прослідковуються, хоча у духовної знаті колти з дорогоцінним камінням згадувалися ще довго. Напевно, вони залишилися у вжитку лише як сімейні реліквії у представників знаті [31, с. 166].

Колт – прикраса торбинкового типу, порожнину якої, очевидно, заповнювали ароматизаторами. Прийшли вони до нас із Візантії, з провінції Сирії, і найбільшого поширення набули наприкінці XI–XIII ст. Колти із скарбів зазвичай виготовляли з коштовних металів – золота і срібла, прикрашали перегородчастою емаллю, чернью, зернью, сканню. Це були прикраси знаті. Із відомих нам джерел слово „колт” уперше згадане в новгородській грамоті № 335 (1116–1134 р.) [1, с. 24]. Найчастіше вони були напівкруглої форми, з дужкою зверху. На обох боках знаходились різокольорові емалеві та чернені зображення фантастичних птахів, тварин тощо. Крім того, трапляється інкрустація перлинами. Колти були пустотілі, всередину їх вміщували ароматичні речовини. Інші колти мали вигляд зірки і прикрашалися зернью.

До головного убору колти підвішували в різний спосіб. Так, В. Петегирич зазначав, що вони підвішувались з обох боків до головного убору на довгих стрічках, на які нашивались видовжені опуклі прикраси напівциліндричної форми [23, с. 47]. Б. Рибаков вважав, що це робилося за допомогою рясен, переважно з колодочок, що закінчувалися на рівні плеча (тоді колт доходив до грудей), та аграфів [32, с. 58; 33, с. 316-317].

Г. Корзухіна стверджувала, що колти підвішували на складеному вдвоє ланцюжку, який защіпався на замочок. Прикріплени до чільця ланцюжки з колтами опинялися на рівні нижньої щелепи [12, с. 54]. Такий спосіб кріплення колтів видно на портреті Десислава з фрески в Боянській церкві в Болгарії [48, с. 546]. Вочевидь, колти підвішували до головного убору на різної форми декоративних стрічках – ряснах чи навіть ремінцях [46, с. 264; 17, с. 202] і зазвичай прикріплювали до нього перспективними скроневими кільцями, у яких один кінець був загнутий у спіраль. Проколота в головний убір спіраль кільця затримувала підвіску в місці проколу [36, с. 99].

Унікальною і найціннішою річчю на “Золотому Току” (с. Крилос) був золотий емальований колт торбинкового типу, прикрашений стилізованим геометричним орнаментом та дрібними двораменними хрестиками. Він всередині порожній, згори відкритий, кругом п'ять дірок, в яких були первісно на коротких штифтах маленькі кульки. Висота колта – 37 мм, ширина – 25 мм. Цей візантійський витвір є першою знахідкою на західноукраїнських землях, не враховуючи двох дрібних фрагментів, знайдених раніше, а щодо орнаментики – немає досі аналогії на всіх українських землях [21, с. 230].

Колти є найбільш яскравою і цікавою категорією речей городищенських скарбів. Однак на інших землях давньоруської держави вони дещо різняться. Так, колти зі скарбу ст. Ізяславля за формально-типологічними ознаками можна поділити на дві групи: 1) великі колти з каймою із порожнистих кульок; 2) маленькі з каймою із дротяних петель. Розподіл їх за скарбами вказує на те, що пара колтів, як правило, була обов’язковим елементом парадного убору жінки поряд з парою тринамістинних сережок “київського типу” і комплектом дротяних скроневих кілець. Переважають зображення фантастичного звіра чи хижого птаха з плетінкою, а також зіставлених птахів, грифонів з плетінкою по боках крина, просто рослинний орнамент або складна плетінка.

На щитках маленьких колтів зображені переважно птахи попарно чи по одному, плетінка чи рослинний орнамент. І хоча всі вони виконані гравіруванням і чернью по сріблу, за технікою виконання ці колти помітно відрізняються один від одного. Зображення птахів на маленьких колтах, з одного боку, перекликається із зображенням на круглих вставних щитках київських срібних колтів з ажурною каймою [12, таб. 30] і, безумовно, походять від орнаментики золотих колтів XI – першої половини XII ст. З іншого боку, на деяких маленьких колтах відобразився вплив орнаментики, характерної для великих колтів.

Перелік речей із скарбів демонструє класичний загальноруський комплекс срібних прикрас, що сформувався до середини XII ст. і був характерним для знатної городянки другої половини XII – першої половини XIII ст., але зі своїми особливостями. Наявність значної кількості дротяних скроневих кілець в складі кожного скарбу поряд з типовими продуктами міського ремесла (колтами і сережками київського типу) свідчать про те, що не лише основне населення, але й місцева знать були вихідцями із місцевого середовища.

На основі писемних джерел та археологічних досліджень можна зробити висновок, що металеві прикраси жіночого головного убору Прикарпаття були складовими компонентами давньоруського костюма. Характеризуються багатством і художністю форм, майстерністю виготовлення та розгалуженістю функцій. У їх виготовленні та побутуванні вже яскраво виражені тенденції, що опосередковано свідчать про тривалість їх розвитку у слов'ян, вони розвивались, еволюціонували на основі праслов'янських традицій. І хоч наведені дані про прикраси головного убору не дозволять дати вичерпне висвітлення цієї теми, подальший розвиток археологічних досліджень дозволить, безперечно, збагатити і доповнити характеристику своєрідних жіночих прикрас.

Джерела та література: 1. Арциховский А. В. Новгородские грамоты на бересте: Из раскопок 1958-1961 гг. – М., 1963. – 86 с. 2. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в X - XIV ст. – К. ; Чернівці : Золоті литаври, 2009. – Ч. 2. – 567 с. 3. Возний І. П. Чернівська феодальна укріплена садиба XII-XIII ст. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 152 с. 4. Гринченко Б. Д. Словники українського языка. – К. : Київська старина, 1908. – Т. 2. – 573 с. 5. Грушевський М. Історія України-Руси. – Львів, 1905. – 276 с. 6. Грушевський М. Ковтки «київського типу» у сучасних кавказців // Записки НТШ. – 1900. – Т. 37/38. – С. 1–4. 7. Грушевський М. Молотівське срібло / М. Грушевський // ЗНТШ. – Львів, 1897. – Т. 15. – кн. 1. – С. 3–9. 8. Грушевський М. Молотівське срібло // ЗНТШ. – Львів, 1898. – Т. 25. – кн. 5. – С. 1–7. 9. Дучиць Л. У. Касцюм жыхароу Беларусі X-XIII ст. – Мінськ, 1995. – 113 с. 10. Етимологічний словник української мови. – К. : Наук. думка, 1985. – 496 с. 11. Жилина Н. В. Трехбусинные украшения древнерусских кладов XII-XIII вв. (типология, эволюция, технология и орнаментика) // Культура славян и Русь. – М.: Наука, 1998. – 496 с. 12. Корзухина Г.Ф. Русские клады.—М.;Л.:АН СССР,1954.–156 с. 13. Левашова В. П. Высоченные кольца // Очерки по истории русской деревни X-XIII вв. М. : Советская Россия, 1967. – Вып. 43. – С. – 7–54. 14. Маслова Г. С. Орнамент русской народной вышивки. Как историко-этнографический источник. – М. Наука, 1978. – 208 с. 15. Мисько Ю. В. Давньоруські прикраси з Недобоївського городища // МДАПВ – Львів, 2006. – Вип. 10. – С. 233–236. 16. Мисько Ю. В. Космічна символіка давньоруського жіночого металевого убору (за матеріалами Прут-Дністровського межиріччя) // Матеріали міжнародної наукової конференції «Традиція і культура». Київ, 16-17 грудня 2005 р. – К., 2005. – Ч. 3. – С. 20–22. 17. Мінжулін О. Реставрація

- творів з металу. – К. : Спалах, 1998. – 230 с. **18.** Пастернак Я. Археологія України. – Торонто, 1961. **19.** Пастернак Я. Княжий город Перемишль // Перемишль – західний бастіон України. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1961. – С. 16–18. **20.** Пастернак Я. Коротка археологія західноукраїнських земель // Відбитка з Богословії. – Львів, 1932. – Т. 10, кн. 3. – 96 с. **21.** Пастернак Я. Старий Галич : археологічно-історичне дослідження. – Івано-Франківськ : Плай, 1998. – 349 с. **22.** Пастернак Я. Старий Галич. – Krakіv; Львів, 1944. – 328 с. **23.** Петегирич В. М. Пам'ятки часу навали золотоординців на Галицьку землю // Археологія. – 1983. – Вип. 42. – С. 47–48. **24.** Пивоваров С. В. Два маловідомі середньовічні скарби з Буковини // Археологічні студії. – Київ-Чернівці : Прут, 2000. – Вип. 1. – С. 174–183. **25.** Пивоваров С. В. Дослідження давньоруського городища в с. Недобоївці у 2003 році // ПССІАЕ : Збірник наукових праць. – Чернівці : Прут, 2004. – С. 163–176. **26.** Пивоваров С. В. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Прту та Середнього Дністра. – Чернівці, 2005. – 299 с. **27.** Пивоваров С. В. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Прту та Середнього Дністра. – Чернівці : Зелена Буковина, 2001. – 152 с. **28.** Піскова Г.О. Скарби стародавнього Ізяславля // Археологія. – 1988. – Вип. 61. – С. 16–35. **29.** Плетнєва С. А. От кочевий к городам. – М.: Наука, 1967. – 193 с. **30.** Плетнєва С. А. Половцы. М.: Наука, 1990. – 175 с. **31.** Пушкарєва Н. Л. Женщины Древней Руси. – М. : Мысль, 1989. – 286 с. **32.** Рыбаков Б. А. Древний Чернигов // Материалы и исследования по археологии СССР №11. – М., Л., 1949. – Т.1 – С. 56–59. **33.** Рыбаков Б. А. Ремесло Древней Руси. – М. : АН СССР, 1948. – 792 с. **34.** Рыбаков Б. А. Русское прикладное искусство X-XIII вв. – М. : Наука, 1971 – 67 с. **35.** Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – М. : Наука, 1987. – 784 с. **36.** Сабурова М.А. Древнерусский костюм // Археология. Древняя Русь. Быт и культура. – М., 1997. – С. 96–100. **37.** Седов В. В. Восточные славяне в VI–XIII вв. – М. : Наука, 1982. – 327 с. **38.** Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода X–XV вв. // МИА.– М., 1959. – Вып. 65. – С. 323–328. **39.** Серегина Т. В. Раскопки в Окольном городе в 1978–1979 гг. // Археологическое изучение Пскова. М., 1983. – С. 95–98. **40.** Славяно-русские древности. – М., 1991. – 148 с. **41.** Тимошук Б. О. Давньоруська Буковина: (Х – п. п. XIV ст.) – К. : Наукова думка, 1982. – 206 с. **42.** Тимошук Б. О. Зустріч з легендою [Про археологічні дослідження на території Північної Буковини. Історично-краєзнавчі нариси]. – Ужгород: Карпати, 1974. – 127 с. **43.** Тимошук Б. О. Північна Буковина – земля слов'янська. – Ужгород: Карпати, 1969. – 192 с. **44.** Томенчук Б. Ятвяги на Буковині (Кам'яні кургани і поховання в кам'яних огорожах) // ПССІАЕ. : зб. наук. пр. / наук. ред. Г. К. Кожолянко. – Чернівці : Золоті літаври, 2001. – Т. 1. – С. 215–222. **45.** Уткин А. В. Курганный могильник близ д. Кнутихи на р. Уводь // Краткие сообщения АН СССР. – № 205: Славяно-русские древности. – М., 1991. – С. 95–99. **46.** Якубовський В. І. Болохівські скарби як пам'ятки давньоукраїнського костюма і ремесла // Давня і середньовічна історія України: Історико-археологічний збірник. – Кам'янець-Подільський, 2000. – С. 260–273. **47.** Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 143 с. **48.** Hensel W. Slowianszczyzna wczesnośredniowieczna. – Warszawa, 1987. – S. 546. S. 571.